

Másság és tolerancia

Egy pedagógiai modell: a Holocaust tanítása

Melyikünk ne tudna olyan óvodai vagy iskolai élményt felidézni, melyben büszkeség vagy szégyenkezés kísérte a másságunk felismerését? Ki nem sajnálta, ha kilógott a sorból, ki nem félt, hogy a többiek kihagyják a játékból, mert nem elég gyors vagy ügyes? Ki nem hallott „bezzeg”-történeteket, melyben azt kívánták tőle, legyen olyan, tegyen úgy, mint mások? Nevelési receptjeink legtöbbször és a darwinista versenyszellem szerint eltérni másoktól csak felfelé és pozitív irányba szabad. Hogy merre van a felfelé, s főleg hogy mi a pozitív? Ennek eldöntése nem a mi dolgunk. Nekünk csak a mintát, a tömeget kell követnünk, s akkor minden nagyszerű lesz... Naivitásunkban és önelégültségünkben gondolhatnánk egészen addig, amíg körülöttünk valakik nem döntenek úgy, hogy ezentúl egy ránk is jellemző tulajdonság divatjamúlt, felesleges, netalán ártalmas és üldözendő lesz.

Kérdések

Mindennapi ítéleteink, vicceink tele vannak sztereotípiákkal, általánosításokkal. Másokra lelkesen ragasztgatjuk a címkéket, mert így tagadhatatlanul könnyebben igazodunk el a sokféleségben. Megsértődni akkor szoktunk, amikor magunkat is egy címkézett befőttesüvegben találjuk, ha a címkék alapján ítélnék meg bennünket, s nem aszerint, amik vagyunk, s amit teszünk.

Általánosításaink és előítéleteink, vonzalmaink és nemtetszésünk segítenek valahogy eligazodunk családi, baráti, lakóhelyi környezetünkben. Többszörre nehézség nélkül elfogadjuk önmagunk egyediségét, s helyünket segít meghatározni a „mi” tudata, a nyelv, az etnikum, a vallás, a kultúra, az értékrend, a földrajzi környezet, stb. identitásformáló ereje. Ahány elemet vizsgálunk azonban, annyi elválasztó vonal húzható a „mi” és az „ők” között.

S úgy tűnik, történelmünk nem más, mint harc a fontosnak tartott határvonalak meghúzásának jogáért. Legnyilvánvalóbban ez a hódító háborúkban, a területekért folyó vitákban jelentkezik, de a kirekesztéstől a szabadságjogokban való korlátozottságig, a gyűlölet szításától a közömbösséig számos rafináltabb módszer is létezik. A „mi” boldogulását elősegítendő többszörre olyan receptekkel kísérletezünk, melyeknek „ők” vallják kárát. Értetlenül állva embercsoportok, népek, kultúrák pusztulása fölött csak együgyű kérdéseket tehetünk fel: miért kergetjük a homogenitás mint legfőbb ideálunk ábrándját? Miért nem tudjuk elfogadni, tiszteletben tartani a másságot?

A „nagy” uniformizáló kísérletek szemmel láthatóan sorra kudarcot vallanak. Ezek történelmi törésvonalai mentén most darabokra hullik az a Kelet-Európa, melyet előbb egyetlen nagy gyarmati rendszerbe foglalt az egyik hatalom, majd nagy vörös zászlóval próbált betakarni a másik. Csoda, hogy nem szeretjük, illetve nem tudjuk elfogadni a szomszédainkat? Honnan lennének mindennapi tapasztalataink a demokrácia gyakorlatáról? A tiszta árjaságra törekvő nácizmus halottak tízmilliói árán sem érte el célját. A büszke nyugat-európai államok is hittek az etnikumok asszimilációjában, a nemzetállamiság kibékítő erejében, de lásd a baszkok vagy az észak-írek törekvéseit, s lám a kelet-európai önrendelkezésben való hit is mit eredményezett Jugoszláviában! S a Vörös Khemerekről, Pakisztánról vagy Ruandáról még csak nem is szóltunk.

Észak-Amerika nagy államai soketnikumú, multikulturális társadalmak. Az olvasztótégely-politika és a demokratikus berendezkedés történelmi esélyt jelentett a tolerancia és az államhatárokon belüli békés egymás mellett élés megteremtésére. Ezek a társadalmak sok irányban valóban utat tapostak, a törvénykezésben, az esélyegyenlőség elvi biztosításában példát mutatnak. De Kanada népszavazásra készül a francia ajkú területek esetleges elszakadásáról. Az Egyesült Államok polgárjogi mozgalmai, a különböző

filmek és a szépirodalmi alkotások, de még a turista benyomásai is azt sejtetik, hogy a nagy álmok hazája „a ki kitől fél jobban” mozaikja alapján struktúrálődik.

A fejlett nyugati demokráciák nemcsak politikai, hanem oktatási szempontból is szemügyre vették már azokat a társadalmi jelenségeket, melyek a több etnikum, nemzetiség, vallás és kulturális hagyományrendszer együttélésének eredményei. A hagyományosan multikulturális államok – az Egyesült Királyság, Hollandia, az Egyesült Államok vagy Kanada – nagyobb tapasztalattal rendelkeznek a társadalmi sokszínűség megcélzásában mind a politika, mind az oktatás területén, mint azok az államok, melyek a homogenitás szellemében törvénykeztek az elmúlt évtizedekben Skandináviától Kelet-Európáig. De bármelyik égtáj vagy társadalmi berendezkedés irányába nézünk, megoldatlan helyzetek, lappangó vagy nyílt konfliktusok, elfeledett történelmi leckék, szőnyeg alá söpört kérdések jelzik a feszültségócokot: nehezen tudjuk a másságot elviselni.

Úgy tűnik tehát, egyéni, közösségi, társadalmi és nemzetközi szinten egyaránt a tolerancia iskolájába kell járnunk. Egyszerűen azért, mert – *Churchill* után szabadon – nem találtunk még ki jobbat, mint a toleranciára nevelést. Mi mást tehetünk tehát, mint hogy hiszünk a humanista szellemű oktatás-nevelés erejében? Meg kell próbálnunk végre jó válaszokat adni a *Gauguin* által feltett kérdésekre: „Mik vagyunk? Honnan jövünk? Hová tartunk?”

Egy tanfolyam Svájcban

Intenzív tanári tanfolyamot hirdetett egy svájci és egy amerikai alapítvány *A Holocaust és emberi viselkedésminták* címmel. Amerikai és európai előadókat, kipróbált és fejlesztés alatt álló tananyagokat, amerikai, valamint nyugat- és kelet-európai tanárok – köztük magyarok – dialógusát kínálta a program. Ugyanazon a helyen immár második alkalommal, 1994 júliusában. Ez az egyhetes tanfolyam a fenti kérdések káoszában próbált útmutatókkal szolgálni. Érdemes alaposabban szemügyre venni először a rendezvény szervezőit, s végül a programjait is.

A svájci tanári szemináriumon két olyan alapítvány munkájával és tananyagával ismerkedhettek meg a résztvevők, melyek a Holocaust tanítása révén foglalkoznak a toleranciára és a demokráciára való neveléssel.

A *Szembesülés Történelmünkkel és Önmagunkkal* (*Facing History and Ourselves*) egy olyan amerikai (USA) oktatási és tanárképzési szervezet, mely tanfolyamokat szervez a rasszizmus, az előítéletek, az antiszemitizmus témaköreinek tanulmányozására azzal a céllal, hogy elősegítse a demokratikus állampolgárságra nevelést, fejlessze az állampolgárok tájékozottságát és a humánus társadalmi érintkezést.

A *Facing History Alapítvány* valamennyi publikációja – így az évente kétszer megjelenő hírlevele is – közli az alapítvány célját. E szerint a tanfolyamok résztvevői tanulmányozzák a Holocaust és a népirtás más példáinak történelmét, s a tanulságokat összevetik a maguk egyéni és társadalmi létének morális kérdéseivel. Az alapítvány programjai a társadalmi igazságosság jegyében azokat a társadalmi jelenségeket célozzák és világítják meg, melyek során az egyéni vagy közösségi szabadságjogok csorbát szenvednek, melyekben a gondolat és a szólás szabadsága, az emberi méltóság veszélybe kerül. Az Alapítvány tizennyolc éves működése alatt folyamatosan bizonyította, hogy a tanfolyam foglalkozásain való aktív részvétel eredményeképpen megnő a hallgatók érzékenysége, fogékonyabbá válnak a másság elfogadására, az eltérő társadalmi csoportok tiszteletére. A tanárhallgatók megerősíthetik vagy visszanyerhetik hitüket abban, hogy az oktatás valóban döntő szerepet játszhat a humánus magatartásra tanításban, mely nélkül elképzelhetetlen a társadalmi és a nemzetközi béke.

A *Facing History Alapítvány* igényes programja a tanárok, lelkeszek, ifjúsági vezetők széles köréhez eljutott már az Egyesült Államokban és Kanadában. A II. világháború és a zsidóság történetének tanításával más alapítványok és szervezetek is – például A Tolerancia Tanítása (*Teaching Tolerance*) Alapítvány – foglalkoznak, hogy a másság tiszteletére és a multikulturális társadalomban való létre oktassanak.

A *Facing History Alapítvány* különös gondot fordít a Holocaustkutatók támogatására is. Számos „egyszerű” túlélőt felkutattak, tanúságtételre kértek már. Az így elkészített fel-

vételek felbecsülhetetlen értéket képviselnek, hiszen a második világháborút, s különösen a gettókat, a koncentrációs táborokat túlélők, a tanúságtételre alkalmas emberek száma egyre csökken. (Döbbenetes és elkésett felismerés például, hogy az Amszterdamba menekült német zsidó család, az *Anne Frank* Naplójában megörökített Frank család egyetlen túlélőjével, *Otto Frankkal* nem készültek filminterjúk. Pedig Otto Frank gondozta lánya naplójának kiadásait, ő rendelkezett és segédkezett abban, hogy a rejtekhegyükül szolgáló ház múzeumként és kutatásnevelési központként működjön. Otto Frank 1980-ban halt meg.)

Az Alapítvány székhelye Massachusetts államban, Brookline-ban van, itt működik kutatási és publikációs központja is. Ezenkívül négy regionális központ alkotja az országos hálózatot. A viszonylag kis létszámú állandó tanárgárda segítségével az Alapítvány az iskolai és könyvtári hálózatokon, tanári továbbképzési központokon keresztül a sokszorozó (multiplikátor) elvre épít. Tananyagokat, modell curriculumokat fejlesztenek ki, segédkönyveket, filmeket készítenek. A program tanítására vállalkozó tanárokat, akik közül sokan nem történelemtanárok, kölcsönzőszolgálattal, előadók küldésével segítik.

A *Facing History* amerikai alapítvány testvérszervezeteként önálló alapítvány – *A Demokráciára Nevelést Elősegítő Szervezet* (Association for the Advancement of Education for Democracy, AED) – jött létre svájci központtal, ugyanazzal a megközelítési móddal és tananyaggal, zömében amerikai tanárgárdával. A néhány éves működésre visszatekintő svájci alapítvány új kapcsolódási pontokat épít ki Európában, programjai szervezése során az európai kutató- és előadói bázisra támaszkodik. Közös rendezvényei vannak például az amsterdami Anne Frank Múzeummal vagy a berlini Haus der Wannsee Konferenz kutatóközponttal.

A svájci affiliálé létrejötté kiváló példa a személyes elkötelezettségre és egy működő modell átültetésére. Egy amerikai házaspár, *August* és *Bev Zemo* az USA-ban megismerkedett a *Facing History* Alapítvánnyal. A házaspár ezután egy svájci amerikai iskolába került tanítani, s magával hozta a számukra oly fontos Holocaust tematikát. Az európai munkájukhoz szükséges anyagi támogatás megszerzése érdekében önálló nonprofit szervezetként jegyeztették be az AED-t. Az új alapítvány központja és könyvtára a saját otthonuk lett, innen folytatják levelezésüket és a tananyagkölcsönzést. Ezzel a megoldással minden támogatási összeget a programok szervezésére és a könyvtár bővítésére fordíthatnak. Alkalmi munkatársakat toboroznak egy-egy projekt végrehajtására, s önálló tananyagfejlesztést folytatnak.

Az AED egyik kísérleti területe a drámajáték és az előadói technikák alkalmazása a Holocaust tanításában. Az ezzel foglalkozó tanárokat rendszeresen meghívják a *Facing History* továbbképzési programjaira az USA-ba és Kanadába, így eredményeiket késlekedés nélkül továbbadhatják, kamatoztathatják.

Az alapmodell

A demokratikus állampolgárságra való nevelést a *Facing History* Alapítvány komplexen közelíti meg. A tanfolyamok alapmodellje a következő: a hallgatók először saját társadalmuk mindennapi viselkedésmintáival, az egyéni és csoportos identitás megnyilvánulási formáival foglalkoznak. Ezt követően történelmi esettanulmányt végeznek: milyen intézkedések, lépések, magatartásformák vezettek a Holocausthoz. A nürnbergi per tanulmányozásával alkalmuk nyílik figyelemmel kíséreni az ítékezés és a megítélés fokozatait. Foglalkoznak az örmények és a cigányság sorsával, illetve a népiirtás más eseteivel. A történelmi és jelenkori tényekkel való megismerkedésen túl a hallgatók számára nyilvánvalóvá válhat, hogy a történelmi tényeket le lehet tagadni, meg lehet hamisítani, s a szörnyűségek megisméltődhetnek.

A történelmi esettanulmányokhoz olyan beszélgetések kapcsolódnak, melyek rávilágítanak, hogyan lehet az emberi és közösségi szabadságjogokat a jelen társadalmakban megvédeni, mi az egyén és a közösség felelőssége, hogyan segíthetnek konkrét történelmi leckék abban, hogy a saját életünket jobb eséllyel élhessük le. S ha tanárok, nevelők vagyunk, hogyan tehetünk többet, hogyan befolyásolhatjuk környezetünket pozitív irányba.

Ennek a modellnek számos megvalósulási formája van. Diák korcsoportok esetében az életkor, a történelmi alapismeretek, a diákok etnikai és szociális háttere stb. játszanak döntő szerepet a konkrét tananyagok, szövegek, filmek kiválasztásakor. Egy soketnikumú amerikai nagyvárosi iskolában más tanári érzékenységgel kell megközelíteni például az identitás vagy az esélyegyenlőség kérdéskörét, mint egy homogén felekezeti iskolában.

A tanári programok között szerepelnek komplex tanfolyamok és egyegy kérdéskör köré szervezett továbbképzések. Az egyes témákat tanítók közül sokan térnek vissza a Facing History tanfolyamaira újabb tananyagok, módszerek megismerése céljából, és az Alapítvány lelkesen támogatja az egyéni fejlesztésű programokat, teret ad a tanárok tapasztalatcseréjének, párbeszédének. Ez a működési modell teszi élő, fejlődő organizmussá az Alapítványt.

A Holocaust tanításának célja

Gyűlölet, uszítás, diszkrimináció, gyilkosság, háború, népiirtás. Miért kell ezekkel foglalkozni? A sok lehetséges válasz közül a Facing History megközelítése világos: a „rossz”-szal való szembesülés kibillent a közömbösségből – gondolkodásra, elemzésre, ítéletalkotásra, s ezek kifejezésére késztet. A tanulás adta laboratóriumi körülmények között mentális és morális állásfoglalások születnek, melyek egy másik szituációban is segíthetnek jelenségek felismerésében, személyes döntések meghozatalában, a passzivitás leküzdésében. És ott a példa a „jó”-ra is a történelmi leckében: együttérzés, tiltakozás, ellenállás, segítségnyújtás, önfeláldozás.

A „rossz” tanulmányozása azt a célt szolgálja, hogy az ember felismerje annak megnyilvánulási formáit, közbelépjen. Hogy ne következzen be megint ugyanaz, vagy annak még erősebb fokozata. A „jó” tanulmányozása viselkedésmintákat nyújt.

A Holocaust előkészítése és végrehajtása az „apró” lépések története a bűnbakkereséstől a terrorig, a nemkívánatosnak nyilvánítástól a kiirtásig, az elviseléstől a teljes kiszolgáltatottsáig, a közömbösségtől a szemtanúsáig, a cinkosságtól a végrehajtásig, melyeknek számos fokozata lehetséges. A gépezet totális működésbe lendüléséig – mert ekkor már késő – megannyi (?) lehetőség van a cselekvésre, a közbelépésre, a megakadályozásra. Legalábbis így tűnik, amikor hitetlenkedve követjük a fejleményeket, és megrendülten szembesülünk a végeredménnyel. A Holocaust pedig épp ebben, az intézkedések eszkalálódásában, az Endlősunghoz vezető út pontos kiterveltségében, a precíz végrehajtásban különbözik a népiirtás más eseteitől. És persze a számok nagyságrendjében.

Mi másban reménykedhetünk, mint hogy megtanuljuk felismerni a gyűlöletet, és meg tudjuk akadályozni a kiéleződését. Annak idején voltak a zsidók és a Jehova tanúi, a cigányok és a szlávok, a homoszexuálisok és a fogyatékosok. Ma vannak a bosnyákok és a hutuk, az észak-koreaiak és a dél-koreaiak. És holnap? A szemüvegesek? A szigetlakók? A barna cipőben járók?

Semleges területen.

A Genfi-tótól északkeletre fekvő Bluche kiváló helyszínnek bizonyult az egész napos igénybevétel és elmélyülést jelentő Facing History-AED tanfolyhoz. Körös-körül hófödte csúcsok, napsütéses völgy lenn a mélyben. Húsz házból és egy-két szállodából álló település. A busszal vagy fogaskerekűvel elérhető legközelebbi városka elég messze van ahhoz, hogy a negyven résztvevő kisebb csoportjait akár napközben, akár este elcsábítsa. A környező természet lenyűgöző szépsége és a nyüzsgő világtól való elszakadás érzése a megérkezés pillanatában felidézte bennük *Thomas Mann* Varázshegy című regényét. A minden percünkre kiterjedő napirend, a foglalkozások egész embert igénybe vevő tartalma, a szabott időkeretbe sűrítendő megismerkedési lehetőségek intenzív hetet eredményeztek: aktív résztvevői voltunk egy pedagógiai programnak, hatott ránk a természeti és az emberi környezet, s a hegyről leszállva új szemüvegen keresztül pillantottuk meg a rövid időre elfeledett lenti világot.

A helyszín, Svájc, tágabb értelemben is szimbolikus jelentést nyert. „Semleges” területen találkozott Amerika és Európa, Kelet és Nyugat, idősebb és fiatalabb nemzedék, tizenöt nemzetiség képviselői. A résztvevők egy része zsidó származású, a többiek keresztények, ateisták, a tengeren innenről és túlról. Egy magyar származású amerikai ro-

ma férfi, egy hollandiai sinti (nyugat-európai cigány) nő, egy karibi fekete férfi. Rendkívül izgalmas társaság egy olyan téma körüljáráshoz, melyben identitásról, hagyományról, kultúráról és ezek fenyegettségéről van szó. Svájc a résztvevők egyikének sem volt hazája, így a téma iránti érdeklődésen túl még egy közös nevezőt találtunk már rögtön az elején.

A tanítási módszerek és tananyagok.

A Facing History Alapítvány és az AED a Holocaust történelmi üzenetét nem kész tények formájában tárja a programok résztvevői elé. Először is a tanárok teljesen belolvadtak a csoportba. A negyven fő többnyire együtt, néha két részre osztva dolgozott. A csoport vezetői, tanárai hol kiváltak egy foglalkozás vezetése céljából, hol a csoport többi tagjához hasonlóan részt vettek a programokban. Ezzel a magatartásukkal, főleg pedig a program elején gyakori ismerkedési és együttműködésre készítő gyakorlatokkal nemcsak a jeget sikerült nagyon hamar megtörniük, hanem az elfogódottságot, a nyelvi nehézségeket is rövid idő alatt feloldották.

A napi tíz együtt töltött óra, a behatárolt idő tudata, a mesteri csoportvezetési technikák rövid idő alatt összetartozó csoportot formáltak a résztvevőkből. A fokozott tempó természetesen fárasztó volt, de az együttműködési készség, a legjobbat kihozni akarás, a megnyilatkozás vágya mindannyiunkban működött. Ilyen körülmények között különleges barátságok szövődnek: idegenek tárják fel egymásnak gondolkodásmódjukat, idegenek előtt bohóckodunk és fakadunk sírva. Különös közelségbe hoz bennünket egymással a Varázshegy. Ez az együttműködésünkkel kialakított légkör – ha úgy tetszik – szerves része a tematika feldolgozásának.

A holisztikus csoportvezetési módszerek adta keretek között előadások, filmek és olvasmányok feldolgozása, csoportos megbeszélése töltötte ki a napok nagy részét. Tartott előadást pszichológus és jogász, történész és politológus, drámapedagógus és roma képviselő. Tanúságtételre meghívtak egy idős hölgyet, aki könyveket írt a varsói gettóról, a saját maga szökéséről és bújkálásáról. Részletesen hallhattunk a cigány Holocaustról, melynek végre már ugyancsak megkezdődött a dokumentációja és feldolgozása. Dokumentumfilmeket láttunk a náci Németországról, a propaganda és az árja fajtudomány gépezetéről, a náci oktatáspolitikáról, a koncentrációs táborokról. A témákhoz segédanyagokat is kaptunk, könyvek, fénymásolatok, kérdéssorok segítettek a feldolgozásukat.

A hagyományos módszerek alkalmazása mellett nagy számban került sor a drámapedagógiai és kreatív gyakorlatokra is. Kisebb csoportokban szépirodalmi szemelvényeket dramatizáltunk, versek előadására „olvasószínházat” alakítottunk, ahol csak az emberi hangnak és a mimikának lehetett szerepe. (Ezt a módszert még azok is üdvözölték, akik hagyományosan idegenkednek a színészi szerepléstől.) A súlyos tematika, a letaglózó részletek megismerése miatt szükségünk is volt a verbális kifejezésmódon túli lehetőségekre. A valamely naplórészlet vagy vers dramatizálására irányuló kiscsoportos munka, illetve e szövegek előadása nem egyszerűen a feszültséget oldotta: katarzisélményt nyújtott.

Az utolsó esték egyikének programja az Emlékművek címet kapta. Mi diaképek vetítésére és beszélgetésre gondoltunk, ám nagy meglepetésünkre mindegyikünket egy gyurmatábla és egy kiló plasztilin várt a helyén. Bevezetésképpen valóban megnéztünk néhány diaképet a Holocaust emlékhelyeiről, beszélgettünk az emlékművek szerepéről, a köztéri műalkotások szerencsés és kevésbé szerencsés példáiról, miközben gyanakodva méregettük az óvodáskorunk óta nem látott plasztilint. Aztán arra bátorítottak bennünket – kisebb mintázási feladatokat is kaptunk –, hogy ismerkedjünk az anyaggal, mert mindenki készíthetett egy emlékművet a témához kapcsolódva. Ime, megint egy olyan feladat, mely sokunk tanári praxisának nem része, melytől szokványos körülmények között idegenkedni szoktunk, hacsak nincsenek művészi hajlamaink. De a kezdeti vonakodást hamar feloldotta az a tudat, hogy barátok között vagyunk, hogy nem a produktumon, hanem az alkotási folyamaton, az önkifejezésen van a hangsúly. Órákon át szobráskodtunk. A végén a „tárlatot” megszemlélve elismeréssel kellett adóznunk nemcsak a különösen jól sikerült emlékműveknek, hanem a tanárainknak is, akik valóban a műhelymunka számos megnyilvánulási lehetőségét tárták föl előttünk.

Jóllehet a csoportvezetés mintaszerűen összehangolt volt, és nemzetiségunktől, életkorunktól függetlenül mindenféle tevékenységben részt vettünk, s csakhamar összetartozó csoportokat alkottunk, a tanárok és a résztvevők sokfélesége, különbözősége nyilvánvaló volt, s e tekintetben nemcsak az egyéni színekről van szó, hanem mentalitásbeli és kulturális különbségek is akadtak.

Az amerikai gyakorlat szerint egy előadás nem a „tessék mondani, mi majd csendben jegyzetelünk” formában valósul meg, hanem élő interakció, melyben a közbeszólás, a keresztkérdés, az ellentmondás az előadó által elvárt, előre bekomponált rész. Ez a módszer még szokatlan volt számunkra, főleg a kelet-európai egyetemek előadási gyakorlatahoz szokottak számára. Az idegen nyelven való hozzászólás izgalmát – ha nincs jártasságunk benne – mind-mind másként küzdjük le. Két orosz résztvevő például először mindig megbeszélte, hogy mit akarnak mondani, nem zavartatva magukat attól, hogy a többieket ezzel zavarják. Az egyik holland résztvevő mosolyogva közölte, hogy gyengén tud angolul, s ha meg akarjuk tudni, mi a véleménye, várjuk ki, míg a szavakat keresgélve lassan megfogalmazza. Ugyanez cseh változatban: a honfitárs segít tolmácsolni. Az öt bolgár résztvevő a hét első napjaiban kis csoportban járt-kelt, egy asztalnál étkeztek, a szünetekben alig szóltak máshoz. Időbe telt, amíg társaságukban nem éreztük betolakodónak magunkat, amíg egyéni, és nemcsak kollektív véleményt lehetett kicsalni belőlük.

Ezek persze esetleges megnyilvánulási formák, nem is az általánosítás kedvéért említjük őket. De ha egy tanfolyam célja a dialógus kialakítása, különleges érzékenységet kell tanúsítanunk a kommunikációs és kulturális különbségek iránt. Vannak, akiknek már volt alkalmuk megtanulni és gyakorolni, hogyan kell és lehet nemzetközi társaságban és szintéren megjeleníteni, fellépni. Nekünk, magyaroknak is szükségünk van arra, hogy utazzunk.

Természetesen másfajta érzékenységek is működtek. Legtöbbünk nem úgy jár-kelel egy társaságban, hogy rögtön tudja, ki a zsidó és ki nem. Kinek jut eszébe, hogy egy egyszerű kérdés – „Mi a keresztneved?” – is célt téveszthet? A náci propaganda torz zsidókarikatúráit szemlélhetjük ugyan elegáns távolságtartással, hiszen csak oktatási segédanyagról van szó, de ha a mellettünk ülő csoporttársnak sábeszdekli van a fején? Ha vele kell beszélgetnünk a képekről?

Az ember zavarban van, mert nem szokott ilyen helyezetekhez, nincs meg a szókincse és gyakorlata ahhoz, hogy nyíltan és őszintén beszéljen a kérdésről. Magyarországon a legjobb esetben a hideg futkos a hátunkon, ha zsidó – nem zsidó dichotómiára bukkanunk az újságokban. A botrány és a társadalmi méretű elfojtás végletei között hiányzik a nyílt és egészséges párbeszéd. Jó volt egy olyan környezetben mozogni, ahol az ember gondolkodni és beszélni kényszerült ezekről a dolgokról.

Terjeszkedés

A Holocaust és az emberi viselkedésminták című svájci tanfolyam töredékes bemutatása talán jól példázza, hogyan működik a Facing History és az AED Alapítvány. Elkötelezett irányító gárda, tantervfejlesztést bátorító mentalitás, megújulási és terjeszkedési képesség, megjelenés a nemzetközi szintéren, jó programszervezés – ezek eredménye a két alapítvány sikeres működése. Egy, az eddigi anyagi támogatásokat jól befektető, eredményesen működő alapítvány könnyen talál további szponzorokat. Tény, hogy az Egyesült Államokban egészen más hagyományai vannak az anyagi támogatás megszerzésének, mint mifelénk. A „fund-raising” alapvetően jobb esélyekkel indul a nem-európai kvótákkal működő amerikai adózási rendszerben, mint nálunk, ahol csupán most kezdünk a non-profit szervezetek iskolájába járni. Reméljük, ezen a téren is tanulékonyak bizonyulunk.

Ami a szóban forgó témát, a Holocaust történetét illeti, önmagában is fontos, hogy új módon közelítsük meg, és jelen legyen a magyar iskolákban is. A Facing History tanterve csak egyetlen példa arra, hogyan lehet egy adott történelmi téma kapcsán napjaink problémáit, jelenségeit célba venni. Minden társadalmi közegben meghatározó lehet az a kérdéskör, melyet a Facing History a Holocaust kapcsán besorolt a tananyagai közé. (Is-méltlenségként: Az önkifejezés. Sztereotípiák. Diszkrimináció. Tolerancia. Szabadság. Naci-

onalizmus. „Fajtudomány.” Ellenségkép. Háború. Totalitarizmus. Diktatúra. Szegregáció. Kompromisszum és megalkuvás. Engedelmesség és cinkosság. Szemtanúk és segítők. Kockázatvállalás. Igazságszolgáltatás. Felelősség. A múlt öröksége. És így tovább.)

A Facing History Alapítvány a náci Németország, illetve a második világháború és a zsidó népiirtás történetén keresztül és a jelenlegi amerikai társadalom összefüggésrendszerében vizsgálja a szóban forgó, rendkívül bonyolult kérdéskört. Ebből az összefüggésrendszerből adódik, hogy a hangsúlyok elmozdulhatnak a Holocaustot illetően. Afro-amerikai vagy amerikai indián származású tanárok, ill. résztvevők körében történetesen egészen más példák vetődhetnek fel. Különleges érzékenységre és rugalmasságra van szükség ahhoz, hogy az európai Holocaustra való szüntelen hivatkozás mellett az amerikai múlt kevésbé dicsőséges lapjaira is fény vetüljön. Az Alapítványnak nem célja, hogy felvállalja a polgárjogi mozgalmak feladatait, sőt tagjainak egy része attól tart, hogy a Holocaust így háttérbe szorulna. De akárhogy is van, egy alkotó folyamat elindult, az Alapítvány tanít, és a lehető legszélesebben értelmezi az emberi erőforrások felhasználását.

Az amerikai kontextusból adódik az is, hogy az ottani tananyag egy része, illetve bizonyos megközelítési módok kevésbé relevánsak az európai közegben. A közhellyel kezdve: mi, európaiak, egyszerűen több történelmi tényről tudunk. A Holocaust-emlékhelyek meglátogatásához néhány óra út elegendő, egyes események színhelyein naponta megfordultunk. Mi, kelet-európaiak, kevésbé csodálkoztunk például, ha a diktatúra vagy a totális propaganda működéséről hallottunk. Nehezebb meglepni bennünket. Más hangsúlyokkal kell megközelíteni ugyanazt a tananyagot.

Összegzésül: találkoztunk egy kipróbált, működő modellel. Formáljuk a saját képünkre, alkalmazzuk magyar környezetünkre. Tanítsuk.

KOVÁCS KATALIN

Petőfi verseinek szlovák fordításai

A szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok alakulásában Petőfi műveinek szlovák fogadtatása eltért a legtöbb magyar író recepciójától. A folyamat összetettebb és ellentmondásosabb volt: kidomborította a közös államformában élő két nemzet és nemzeti kultúra közötti ellentéteket, amelyek gyökerei a szlovák és a magyar nemzet különböző helyzetéből, sorsának eltérő jellegéből adódtak. Ez hatással volt a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok fejlődésére mind az 1918-as államfordulat előtt, mind pedig a rákövetkező évtizedekben.

A szlovákok nemzetileg öntudatos rétegeinek viszonyát Petőfihez több tényező határozta meg. Mindenekelőtt az, hogy *Petrovits János* és *Hrúz Mária* fia magyarnak vallotta magát, nevét magyarosította és költészetét a magyar nemzeti érdekek szolgálatába állította. Azok, akik a szlovák nemzet árulójának bélyegezték, nem vették figyelembe azt az alapvető ténytet, hogy a költő gyerekkora óta magyar környezetben nőtt fel, amely meghatározta tudatát, érzésvilágát. Ezenkívül magyar kultúrán és irodalmon nevelkedett, ennek szellemét szívta magába, költészete ebbe a nemzeti irodalomba olvadt bele, s ennek lett szerves részévé, fejlődésének döntő hatóerejévé és alakítójává.

A szlovákokat ingerelte – és ellenszenvet váltott ki bennük – Petőfi nyíltan hangoztatott magyarsága, a magyar nép sorsának felvállalása és a szlovákság iránti közömbössége. Ez az ellenszenv tovább nőtt, amikor a politikai magyar nemzet megteremtésére irányuló törekvések – amelyek a történelmi Magyarország nemzetiségeinek asszimilációját tűzték ki célul – Petőfi hazafias költészetét is szolgálatukba állították. „A hangos magyarkodás és az elkoptatott frázisok költőjévé hamisított Petőfi ekkor vált az erőszakos asszimiláció